

Отже, використання української народної творчості сприяє найкращому засвоєнню знань учнями, трудовому і всебічному вихованню дитини взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Праця – головний вихователь школярів / І. Бех. – К., 1983. – 32 с.

2. Вемійчук І. М. Використання спадщини В. О. Сухомлинського у трудовому вихованні школярів / І. Вемійчук, Л. Грицюк // Початкова школа. – 1989. – № 1. – С. 64.

3. Левківський М. В. Ставлення школярів до праці: традиції та проблеми формування / М. Левківський. – К., 1993. – 48 с.

4. Марущак В. С. Теоретичні основи виховання позитивного ставлення до праці

у підлітків / В. Марущак. – К., 2002. – 262 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 24 с.

6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С. 238.

Стаття надійшла 31.01.2011 р.

УДК 37.035.3: 372.4

Ганна ІЗВЕСКОВА, Лариса СЛИВКА

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Ganna IZVEKOVA, Larysa SLYVKA

THE ORGANIZATION OF SEARCHING ACTIVITY OF JUNIOR PUPILS AT THE LABOUR TRAINING LESSONS

Анотація: у статті розкривається проблема організації та проведення учнями початкових класів наукових досліджень на уроках трудового навчання.

Annotation: the article reveals the problem of organization and running of scientific research by the pupils of primary school at the labor-training lessons.

Ключові слова: трудове навчання, молодші школярі, наукове дослідження.

Key words: labour-training, the pupils of primary school, scientific research.

Мета: проаналізувати, апробувати й систематизувати творчий потенціал організації пошукової діяльності учнів на уроках праці.

Соціальний та економічний розвиток країни, коли незмірно зростає роль людського фактора, вимагає найширшої участі в цьому процесі молодого покоління. Ось чому завдання трудового навчання і виховання учнів набуває особливої значущості, стає однією з актуальних проблем педагогічної теорії і практики.

Ознайомлення, аналіз та синтез матеріалів практики роботи масової школи та передового педагогічного досвіду дозволяє стверджувати, що одним із важливих складників змісту освіти є “зменшення ваги питомої інформації”, набуття учнями особистого досвіду творчої діяльності, відтак організація пошукової діяльності учнів [2, 40].

Виховання в юного покоління цікавості та інтересу до трудової діяльності,

формування та розвиток конструктивно-технологічних умінь і навичок передбачає необхідність більш глибокого вивчення питань, пов'язаних з організацією пошукової діяльності молодших школярів у процесі залучення їх до праці.

Одним із засобів досягнення визначених завдань є використання таких важливих інноваційних підходів у викладанні предметів освітньої галузі “Технології”, як організація пошукової діяльності молодших школярів [3, 3].

Пошукова діяльність учнів – це складний і водночас результативний процес [1, 44; 6, 185]. З метою його реалізації ми зупинилися на доцільному відборі методів проведення експериментальної роботи – частково-пошукові, проблемні, дослідницькі.

Суть першого полягала в тому, що дітям ми не давали кінцевого результату вирішення поставленого завдання, а частину його пропонували виконати самостійно. При виготовленні будь-якого, навіть найпростішого виробу перед учнями необхідно було ставити питання самостійного вирішення, яке сприяло б розвитку конструкторських умінь: який краще вибрати матеріал, як він повинен бути в готовому вигляді, як зекономити матеріал, яким способом краще скласти виріб тощо. Колективно обговорюючи ці питання, вони доходили до оптимального вибору конструкції. Для розвитку творчої ініціативи ми використовували різні прийоми. Наприклад, на початкових етапах експерименту учні працювали за технологічними картками з детальним описом операцій. Поступово при складанні технологічних карток ча-

стину даних ми опускали. Це спонукало школярів до самостійного вирішення деяких посилюючих для них завдань. Таким прийомом вони користувалися і при виготовленні креслень виробів. Ми застосовували методичні розробки посібника “Умілі руки” (автор Міщенко І. Т.), де подані креслення, що містять дані про розміри виробів, які учні повинні обрахувати самостійно. Такі розміри позначені в посібнику знаками “?”, “Х”.

У практиці проведеного експерименту частково-пошукову роботу застосовували як метод, що готував учнів до активної, творчої, конструктивної діяльності [4, 202].

Елементи проблемного методу використовували в процесі організації проблемного навчання праці. Воно було психологічно доцільною системою роботи з учнями і характеризувалось такими особливостями:

- нові завдання не подавалися у готовому вигляді, діти опрацьовували їх у процесі активної самостійної діяльності, опираючись на раніше здобуті знання та вміння;
- разом з новими знаннями учні набували вміння застосовувати їх за різних умов, тобто оволодівали способами розумової та практичної діяльності;
- створювалися й розв'язувалися ситуації, аналогічні до життєвих;
- від дітей ми вимагали самостійності.

Елементи проблемного навчання ґрунтувались на системі проблемних ситуацій. На уроках трудового навчання в 2–3 класах вони послужили постановкою певного пізнавального завдан-

ня, яке містило протиріччя, викликало дискусію, спонукало до роздумів, пошуків і висновків. Так, у виготовленні плаваючих моделей ми демонстрували досліди, які ставили перед учнями певну проблему. Створенню проблемних ситуацій завжди передувала підготовча робота, у процесі якої вчитель забезпечував дітям мінімум знань, необхідних для вирішення питання. Крім того, під час підготовчої праці ми пробуджували у школярів пізнавальний інтерес, стимулювали їх прагнення розв'язати проблему. Якщо учні не в змозі були з цим справитись, нами використовувались навідні запитання. Механізм залучення до розв'язання проблемної ситуації складався з виникнення пізнавальної потреби, на основі якої з'являлась пізнавальна активність як засіб її задоволення та пізнавальний інтерес як мотив цієї активності.

Використання дослідницького методу ми розглядали як найвищу ступінь творчої діяльності учнів, у процесі якої вони знаходили вирішення нових для них завдань. Дослідництво дозволяло сформулювати знання та вміння, які характеризуються високим ступенем і можуть застосовуватись у нових трудових, педагогічних та тематичних ситуаціях. Застосовуючи на уроках трудового навчання елементи дослідницького методу, здійснювали підготовчу роботу, що сприяла активізації мислительної діяльності школярів, розвитку їх самостійності, ініціативи, творчої думки, наближали процес праці до наукового пошуку. Вони ознайомлювались не лише з новими поняттями, а і його методикою.

У загальному вигляді процес дослідження поділили на ті ж стадії, що й процес творчої діяльності дорослих: виникнення ідеї, розв'язання завдання, реалізація завдання на практиці. Поряд з цим процес дослідження у школярів мав свої особливості. Для всякого дослідження, яке виконували учні, характерною ознакою була новизна. Дослідницька діяльність характеризувалася нижчим, звичайно, ніж у дорослих, рівнем самостійних дій. Це пояснювалося тим, що діти не мають ще достатніх знань та вмінь життєвого досвіду.

У процесі організації та проведення дослідів дотримувались таких умов:

- залучення учнів до роботи, яка передбачала можливість для самостійного розв'язання трудових завдань;
- підведення школярів до творчої ідеї або пряма постановка перед ним питань чи завдань творчого змісту;
- стимулювання творчої діяльності учнів.

Спостереження і досліди, які виконували діти на уроках праці, були побудовані на одночасному комплексному використанні всіх аналізаторів та особливо рухового апарату кожного учня. Це дозволяло молодшим школярам з кожним уроком усе більш упевнено й точно відповідати на важливі для вирішення практичних завдань питання про властивості матеріалів, а також особливості опору кожного матеріалу при обробці його інструментами.

Досвід, накопичений учнями у процесі використання різних аналізаторів, складав важливу основу їхніх знань та вмінь учнів у галузі конструювання й використання технологічних операцій під час їх виготовлення.

Цілеспрямовані спостереження, досліди сприяли розвитку трудової та пізнавальної активності, що, у свою чергу, стимулювало пошук дітьми найкращих варіантів вирішення практичних завдань конструювання та спорядження виробу. Трудова активність допомагала самостійно встановлювати умови доброякісного виконання завдань, знаходити причини невдач, ліквідувати наслідки помилок. Успішне самостійне вирішення практичних завдань приносило вихованцям задоволення і тим самим стимулювало активізацію трудової діяльності – інтерес до об'єктів, процесів, результатів праці, бажання виготовити самостійно деталь або виріб.

Послідовне ускладнення спостережень і дослідів, уведення практичних завдань, які супроводжувалися різними вимірами, сприяли розумовому розвитку учнів, накопиченню ними політехнічних уявлень про різні виробничі процеси та явища, матеріали і знаряддя праці, конструкції виробів, знань про працю дорослих.

Як показала експериментальна робота, спеціальних уроків, присвячених дослідом і спостереженням, здебільшого в практиці роботи вчителя, не проводиться. Тому ми включали прості досліди та їх обговорення до змісту занять з виготовлення конкретних виробів. Одним із найголовніших завдань в організації спостережень, дослідів було: систематично навчати учнів самостійно набувати знань, без оволодіння якими неможливо працювати свідомо, цілеспрямовано, продуктивно. Це, перш за все, знання про прийоми розроблення раціональних конструкцій виробів, що виготовляються на уроці; асортимент і властивості оброблюваних матеріалів, знаряддя праці, що використовуються; технологічні процеси, раціональні прийоми праці, правила безпечної праці, організацію праці та трудову культу-

ру. Загальні методичні вимоги, які ставились до проведення спостережень і дослідів, полягали в тому, щоб працю на уроках трудового навчання спрямувати на розвиток у дітей уміння, звички і прагнення здобувати знання та робити висновки, що знадобиться в подальшій трудовій діяльності. Проведення дослідів повинно було впливати з потреби одержати відповіді на питання, які пов'язані з вибором найкращого технологічного вирішення виготовлення виробів. За формою і змістом досліди виявились різноманітними, дотепними, цікавими. Ураховуючи вік молодших школярів, ми рекомендували ширше використовувати елементи гри, які сприяють виявленню й розвитку ініціативи, кмітливості учнів.

До змісту програми 1–2 класів включали досліди і спостереження, що уточнюють та розвивають знання дітей про певні матеріали, принципи дії інструментів, з якими вони працюють. У 3–4 класах проводили досліди із зіставлення властивостей різних матеріалів.

Спостереження під час дослідів розглядалися як складова частина дослідів. Це був процес цілеспрямованого сприйняття дитиною предметів та явищ дійсності. Спостереження як метод навчання праці включав сприйняття молодшими школярами форми, кольору, будови предметів праці, змін, що відбувалися з ними під впливом природних факторів. Сприймання перелічених ознак здійснювалось учнями під керівництвом учителя або самостійно за програмою, яка була розроблена спільно, але завжди організовувалась з певною, зрозумілою для школярів, метою, супроводжувалась короткими записами, а також записом результатів дослідів. Результати спостережень оброблялися, ми підраховували їх і групували за ознаками.

В організації та проведенні спостережень з молодшими школярами враховували їх вікові, психологічні особливості: вузькість сприймання, нетривалість довільної уваги. Тому спостереження, як і пояснення до них, були короткими.

Навчання учнів уміння спостерігати здійснювалось за певною системою, яка передбачала поступове ускладнення об'єктів для спостереження, збільшення кількості ознак, що спостерігалися, порівняно високий їх аналіз, підвищення ступеня самостійності учнів, зміну характеру оформлення спостережень із значним задоволенням.

Для того, щоб спостереження давало позитивні результати, учителям передусім потрібно було керувати таким

процесом: урізноманітнювати форми організації спостережень і творчо використовувати отримані результати. Ставлячи послідовний ряд запитань і завдань, ми допомагали дітям усвідомити спостережувані явища, побачити в них найважливіше, найістотніше, утворити потрібні поняття та сформулювати висновки.

Відомості, які учні отримували в процесі проведення спостережень, доповнювалися читанням додаткової літератури та розповіддю педагога.

Нами була розроблена структура проведення спостереження, яка складалася з наступних етапів:

- чітка постановка мети і завдань спостереження;
- забезпечення учнів потрібними матеріалами та інструментами;
- правильно вибраний етап уроку для спостережень;
- відповідні умови в робочій кімнаті, класі, майстерні;
- сприятлива емоційна атмосфера;
- створення умов безпечної праці; дотримання правил техніки безпеки.

Оскільки спостереження на уроках трудового навчання тісно переплітались з дослідженнями, нами був розроблений план кожного з них. При цьому враховували загальні вимоги до дослідів, вікові та індивідуальні особливості школярів, ускладнення завдань від попереднього класу до наступного.

Складання плану досліді включало наступні етапи:

1. Формування теми і мети досліді.
2. Розроблення схеми, варіантів, ходу досліді.
3. Складання програми спостережень учнів, визначення часу закінчення досліді, підбиття підсумків.

З формулювання теми учні мали зрозуміти мету досліді, встановити характерні особливості, наприклад, такого виду матеріалу, як папір. Усі досліді були технічними. Вони передбачали таку ціль – встановити, як технологія виготовлення паперу впливає на його властивості. Таким чином у формуванні теми досліді доцільно було включити терміни, що позначають залежність предметів або явищ, наприклад, “вид”, “властивість” тощо.

Дослід вважався завершеним, коли встановлювались вагомі показники властивостей матеріалу, що досліджувався. При підбитті підсумків важливою була не тільки констатація його відмінностей, а і їх наукове пояснення, рекомендації до застосування прийому на практиці. Щоб захопити школярів, ми спонукали їх до вдумливого осмислення спостережень, проводили короточасні

експерименти з відомими об'єктами, створювали проблемно-пошукові ситуації.

Проблемна ситуація на уроці трудового навчання в 1–4 класах – це постановка перед учнями певного пізнавального завдання, яке містить протиріччя, викликає дискусію, спонукає до роздумів, пошуків і висновків [5].

Серед критеріїв проблемної ситуації, що забезпечували виховання трудового інтересу, ми відзначили такі:

- орієнтування розв'язуваної проблемної ситуації на максимальну самостійність учнів, їхню власну пізнавальну та дослідницьку діяльність;
- значущість вирішення проблемної ситуації для учня (він повинен “прийняти” її на основі власного досвіду, спостережуваних об'єктів, явищ);

Проблемні ситуації, створювані нами, полягали в необхідності:

- порівняти однотипні предмети, явища;
- встановити причинно-наслідкові зв'язки;
- виключити зайву інформацію.

У трудовому навчанні проблемна ситуація ставала доцільною тоді, коли викликала в дітей бажання вийти з неї, що виникало лише за умов, коли зміст її зацікавлював і учень відчував, що проблема для нього посилює. У нашій роботі найпоширенішими прийомами створення проблемних ситуацій у процесі праці були такі: зіткнення із суперечливими фактами; постановка дослідницьких завдань; спонування до узагальнення фактів; спонування до аналізу фактів і явищ, які логічно суперечать життєвому трудовому досвіду.

Створенню проблемної ситуації завжди передувала підготовча робота, у процесі якої вчитель забезпечував дітей мінімумом знань, умінь і навичок, необхідних для розв'язання проблеми. Крім того, педагог збуджував у них пізнавальний інтерес, стимулював їх прагнення розв'язати проблему на трудову тематику. Якщо вони не в змозі були самостійно розв'язати її, тоді учитель використовував навідні запитання. У процесі такої роботи передбачалося, що діти самостійно узагальнюють знання, здобуті з різних джерел, використовують певною мірою і прийоми дослідницької діяльності.

Важливим засобом створення проблемних ситуацій на уроці праці була дослідницька діяльність, яка полягала в розв'язанні завдань із спеціально створених педагогічних умов. Створення проблемних ситуацій та їх розв'язання тут досягалося частково-пошуковим методом, іноді дослідницьким, за допо-

могою лабораторних, демонстраційних і домашніх дослідів. Відкриття, які учні робили, були незначними, але їм вони приносили велике інтелектуальне задоволення. Чим більше створювалося для дітей складних ситуацій, тим інтенсивніше в них розвивався інтерес до знань, науки, праці. Проблемний підхід до вивчення та засвоєння певної теми з трудового навчання не лише зацікавлював, а й стимулював потребу виконати трудове завдання, що значною мірою сприяло активному сприйманню нового матеріалу, розвивало пізнавальні здібності.

Ефективним стимулом розвитку пізнавальних інтересів, а також вміння працювати з підручником і додатковою літературою була постановка проблемних завдань на етапі виконання трудових завдань. Потрібно було використовувати спостереження і досліді на трудову тематику. У процесі формування пізнавально-трудова інтересів молодших школярів ми користувалися постановкою пізнавально-трудова завдань і здійсненням опису предметів. У доборі різних типів розвивальних завдань за основу ми взяли ті логічні операції, без яких їх виконання ставало неможливим: порівняння, узагальнення, класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Трудові справи на порівняння спрямовувалися на формування в учнів умінь виділяти ознаки предметів, диференціювати їх на істотні й другорядні. Наприклад, у роботі з предметами живої природи (листки, квіти, каштани, жолуді) вони могли вказати, чим листки берези відрізняються від хвої ялинки. Нами був розроблений порядок порівняння (план):

1. Уважно розгляньте предмети, що порівнюються.
2. Поміркуйте, які ознаки має кожен предмет.
3. Які з них схожі, а які відмінні?
4. Порівняйте найістотніші ознаки.
5. Поясніть результати порівняння.

Виконання різноманітних розвивальних завдань на порівняння полегшувало перехід від поодиноких фактів до узагальнення – дальшого поглиблення синтезуючої діяльності головного мозку дитини. За допомогою цієї операції розкривалися загальні особливості й підхід до реальної дійсності. Розвивальні завдання трудового змісту на узагальнення активізували розумову діяльність учнів, наприклад: виключення зайвої інформації; підбір даних, яких не вистачає.

Володіння зв'язним мовленням стало одним з найважливіших елементів творчої діяльності школярів на уроках

праці. Цей комплекс умінь формувалася на таких заняттях і допомагав учням глибше, яскравіше, талановитіше проявити себе, швидше досягти бажаних результатів. Словесно-логічні операції в поєднанні з практичними, які виконував школяр, давали змогу вчителю вчасно діагностувати ступінь засвоєння навчального матеріалу, коректувати дії дитини. Окрім того, мовленнєві вміння були вагомим чинником і в налагодженні комунікативної взаємодії, ділового спілкування в процесі виготовлення виробів та вирішення техніко-технологічних і організаційно-економічних завдань. Тому важливим бачилось навчання учнів умінь словесно описувати способи роботи, прийоми виконання операцій, називати основні елементи конструкцій, читати графічні зображення, пояснювати свої дії.

Однією з ефективних у розвитку творчої діяльності виявилася процедура опису предметів, дій, процесів, що найбільш широко використовувалися на уроках трудового навчання. Уміння користуватися нею допомагало учневі, з одного боку, раціонально сприймати, опрацьовувати інформацію з різних джерел, а з другого – самостійно і твор-

чо описувати різноманітні предмети та явища, позбавляло необхідності запам'ятовувати великий обсяг матеріалу.

Суть методики навчання процедури опису полягала в тому, щоб, по-перше, доступно розповісти дітям про неї, а по-друге, сформулювати в них уміння і навички самостійно її виконувати. Сформульовані спільно з учнями визначення основних понять занотували в робочому зошиті.

Навчити школярів спостерігати та описувати – завдання, що передувало більш складному – сформувати вміння пояснювати свої дії: описати предмет або явище – розказати про його ознаки; пояснити свої дії з предметами – не тільки назвати їх та описати, але й розповісти, для чого вони виконуються і в якій послідовності, чому саме так, а не інакше, якого результату маємо досягти. Найчастіше процедура пояснення використовувалася в плануванні наступних трудових дій, на етапі аналізу технології виробу, коли з'ясовували, з якого матеріалу слід його виготовити, чому саме, які технологічні операції необхідно здійснювати, які раціональні прийоми обробки застосовувати.

Отже, організована пошукова діяльність на уроках трудового навчання

мала не лише розвивальне значення, але й об'єднувала процеси навчання і виховання, стимулювала трудову активність молодших школярів, їх конструктивно-технологічний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Веремійчик І. М.* Методика трудового навчання в початковій школі : [навч. посіб. для студ. вищих педаг. закладів] / І. Веремійчик. – Тернопіль : Мальва – ОСО, 2004. – 276 с.
2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Нормативно-правове забезпечення навчально-виховного процесу в початковій школі / [упоряд. Н. Ф. Юрченко]. – Х. : Основа, 2006. – 464 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4–10.
4. Програма середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К. : Початкова школа, 2007. – 432 с.
5. *Савченко О. Я.* Урок у початкових класах : [навч.-метод. посіб.] / О. Савченко. – К. : Освіта, 1993. – 224 с.
6. *Хорунжий В. І.* Практикум у навчальних майстернях з методикою трудового навчання / В. Хорунжий. – Тернопіль : Астон, 2003. – 220 с.

Стаття надійшла 02.02.2011 р.

УДК 378.147

Мар'яна МАРУСИНЕЦЬ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РІЗНИХ ВИДІВ РЕФЛЕКСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Mariana MARUSYNETS

CONCEPTUAL APPROACHES TO DIFFERENT KINDS OF REFLECTION IN FORMATION OF PROFESSIONAL FORMATION FUTURE EDUCATORS

Анотація: у статті представлені основні концептуальні підходи до вивчення поняття «рефлексія» та її видів (особистісна, інтелектуальна, імперична, абсолютна, професійна та ін.) у філософських та психолого-педагогічних ученнях; показано взаємозв'язок видів рефлексії і її роль у формуванні професійного становлення майбутніх педагогів.

Annotation: the article presents basic conceptual approaches to studying the concept of reflection and its kinds (personal, intellectual, imperychna, absolute, professional, etc.) in philosophical, psychologi-

cal and pedagogical teachings. The correlation kinds of reflection and its role in shaping the professional development of future teachers.

Ключові слова: рефлексія, види рефлексії, професійне становлення, майбутній педагог.

Key words: reflection, reflection types, professional development, the future teacher.

Meta: розкрити концептуальні підходи до різних видів рефлексії та показати їх вплив на формування професійного становлення майбутніх педагогів.

Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчує, що історія дослідження

рефлексії бере початок з філософії. Ще античні мислителі зацікавились цим феноменом. Зокрема, Аристотель вважав рефлексію рисою божественного розуму, який продукує свій предмет, відображається в ньому, пізнає на цій основі свою сутність і тим самим виявляє єдність предмета знання й самого знання, думки й того, про що мислиться, їх тотожність. Сократ стверджував, що людині найбільш підвладна діяльність її власної душі, а рефлексія є, як і самопізнання, найбільш важливим завданням людини. Рефлексія, самопізнання оцінювалися Платоном як вища доброчинність.